

kartuzijanskega reda na Slovenskem in med avstrijskim stavbarstvom v času zadnjih Babenberžanov. Šlo je namreč za zelo zgodnjo recepcijo francoskega gotskega stavbarstva in tudi za prisotnost francoskih gradbenikov. Pri tem je bilo žarišče aktivnosti vsaj prvotno na naših tleh, saj so bile Žiže (okoli 1160) prva kartuzija v slovanskih in nemških deželah.

Privlačna moč francoskih samostanskih središč je vidna tudi v življenjski zgodbi učenjaka iz 12. stoletja, Hermana iz Karintije (Hermanus de Carinthia), ki naj bi bil po domnevah Jara Dolarja in Vlada Nartnika rojen na Koroškem, po nekaterih drugih raziskovalcih pa v severni Istri. Če je bil Herman res Korošec, potem je njegova študijska leta pri učitelju Thierryju iz Chartresa mogoče razumeti le v povezavi z aktivnostjo koroške plemiške rodbine Spanheimov. Henrik Spanheimski je namreč študiral v Parizu približno v istem času kot Herman iz Karintije, torej okoli leta 1136, ko se je iz Chartesa v Pariz preselil tudi Thierry. Vplivni Spanheimovec je nato vstopil v cistercijanski samostan Morimond in leta 1142 kot ustanovitelj in opat samostana Weiler-Bettnach (Villars) v Lotaringiji poslal skupino svojih menihov, ki so v koroškem Vetrinju postavili nov samostan. Kasneje je postal škof v Troyesu v Šampanji, kjer je imel močno postojanko templarski red. Njegov položaj in tudi stiki drugih Spanheimov s Francijo so po mnenju Mihe Kosija verjetno prispevali k prihodu templarjev v Ljubljano (leta 1167?), saj je bil tod že vsaj 1144. leta upravni sedež Ulrika Spanheimskega (Templarji na Slovenskem, Zbirka Zgodovinskega časopisa 13, Ljubljana 1995, str. 28-29, 32-33). Nekoliko kasneje so se pri nas in v našem severnem sosedstvu pojavili tudi ivanovci. Oba redova, povezana s Francijo, sta sodelovala tako pri obrambi kot tudi pri kolonizaciji dodeljenih posesti. Zgornji podatki kažejo, da so bili stiki naših dežel s Francijo v 12. in 13. stoletju živahni in mnogovrstni in da je najbrž tod tudi ključ do razumevanja sorodnosti med srednjeveškim francoskim in slovenskim tipom oselnika.

Zanimiva in daljnosežna so tudi razmišljanja Inje Smerdel o vzrokih, namenih in oblikah krašenja oselnikov. Gre zlasti za tip škatlastih in mnogokotnih dvonogih oselnikov, olepšanih z geometrično, cvetlično in rastlinsko ornameentiko, ki je lahko zgolj dekorativna, morebiti pa se v njej skriva tudi globlji pomen. Motiv drevesa življenja na oselniku iz zbirke Posavskega muzeja v Brežicah (str. 30, sl. 10) se mogoče kaže že v vitičevju najstarejšega znanega slovenskega oselnika iz leta 1842 (št. 10) in v enostavni stilizaciji nekaterih drugih (npr. št. 19, 28, 30, 32). Da se vegetativna simbolika povezuje z idejo o rodovitnosti narave, s šegami, ki imajo tudi erotični značaj in da je osla (kot simbol vira življenja) nastopala kot pripomoček pri čarovnem zdravljenju, je dovolj prepričljivo pokazala že sama avtorica. Fizični predmet je bil za člane arhaičnih družb pač izraz globlje duhovne (božje) realnosti in temu naziranju se ni odreklo niti krščanstvo (Tomaž Akvinski). Tako je imel vsak zemeljski zgled - in s tem verjetno tudi "obrobni" oselnik - svojo paralelo v nebeškem ali onstranskem.

Zmago Šmitek

VIPAVSKI IZBOR. Zbornik spisov ob stoletnici vinarske zadruge Vipava. Uredila Borut Koloini in Andrej Malnič, Vipava 1994, 264 strani.

Navada je, da se ob okroglih ali manj okroglih obletnicah izdajajo priložnostne publikacije, ki zaznamujejo in ponovno ovrednotijo pomen dogodka iz preteklosti. Takšna priložnost se je ponudila tudi snovalcem zbornika Vipavski izbor, ki ga je ob stoletnici

ustanovitve vinarske zadruge v Vipavi izdal Agroind Vipava 1894.

Ob tem založniškem dejanju je hvalevredno, da so se založnik in urednika (v Goriškem muzeju zaposlena etnologa) odločili, da pritegnejo k sodelovanju kar devetnajst piscev, med njimi etnologe, zgodovinarje, geografе, agronome in druge strokovnjake.

Tako je nastal kalejdoskop tekstov, ubranih na temo Vipavske doline in njenih ljudi. Vsebinsko so članki raznovrstni in kažejo na to, da so snovalci zbora hoteli več kot samo opozoriti na častitljivo obletnico vipavske vinarske zadruge, ki je v času svojega nastanka in kasneje krojila usodo marsikaterega vipavskega vinogradnika. Izdaja zbornika je bila pravzaprav priložnost, da se o tem delu slovenske zemlje pove tudi marsikaj zanimivega s področja krajevne zgodovine, domoznanstva in etnologije.

426 Zbornik je razdeljen na šest vsebinsko zaokroženih sklopov s posameznimi prispevki. Prvi sklop (Vipavskih sto let) združuje članke, ki večinoma posegajo v preteklost. S. Lemut in J. Kosovel prikazujeta razvoj in organiziranost Vinarske zadruge Vipava od njenih začetkov do bogato razvejane dejavnosti v današnjem času. S. Granda v članku o Zadrugi v Gornji Vipavski dolini do 1. svetovne vojne razgrinja nastanek in razvoj teh organizacij in v sklopu gospodarskih in političnih razmer, razčlenjuje pomen zadrugištva, ki je bilo ena od oblik samoorganiziranja Vipavcev na gospodarskem področju. V prispevku Vinogradništvo na Vipavskem L. Hrček poudarja pomen te gospodarske panoge na Vipavskem že od rimskega časa naprej ter osvetljuje vlogo trsničarstva in kmetijskega šolstva, zlasti kmetijske šole na Slapu pri Vipavi. Prispevek J. Tomažič o trgovini z vipavskim vinom v Ljubljani od konca srednjega veka do druge svetovne vojne skuša prikazati pomen vipavskega vina tudi izven vipavskega vinorodnega območja, in sicer v kontekstu konkurence vin iz drugih slovenskih vinorodnih območij. Zaradi fragmentarnosti podatkov pa si splošne podobe o prodaji vipavskega vina v Ljubljani skozi stoletja le ne moremo ustvariti.

Prvi sklop končuje prispevek, v katerem M. Lemut in A. Lipovž poročata o vinogradniškem in vinarskem simpoziju ob stoletnici vipavske vinarske zadruge aprila 1994 v dvorcu Zemono pri Vipavi.

Sklop z naslovom Prvaki vinarstva obravnava pomembne može iz preteklosti, ki so s svojim delom in prizadevanji bistveno zaznamovali razvoj vipavskega in celotnega slovenskega vinogradništva in kmetijstva. F. Adamič v prispevku o Rihardu Dolencu, prvem ravnatelju kmetijske šole na Slapu pri Vipavi, in njegovih sodobnikih, ovrednoti Dolenjčevo prosvetno in publicistično dejavnost in pomen slapske šole, ki ga je imela za vipavsko vinogradništvo. Hkrati prikazuje nekatere pomembnejše Dolenjčeve sodobnike, ki so delovali na področju kmetijstva, in v kratkem pregledu preleti razvoj vipavskega kmetijstva, zlasti vinogradništva, sadjarstva, živinoreje in mlekarstva.

F. Kralj v prispevku o Matiji Vertovcu predstavi kratko biografijo in osebnost tega pomembnega duhovnika in narodnega buditelja, pisca prvega znamenitega slovenskega vinogradniškega priročnika - Vinoreje za Slovence. A. Malnič pa je v članku Matija Vertovec, post mortem 1851 - 1899 iz časopisja druge polovice 19. stoletja izbral nekaj zanimivih reminiscenc na pokojnega Vertovca. Le-ta je v svojih Shodnih govorih leta 1850 namreč zapisal, da ga bodo ljudje počasi pozabili. Malnič je na podlagi časopisnih člankov pokazal, da Vertovca niso pozabili tudi petdeset let po njegovi smrti in da znamo še danes ceniti njegova prizadevanja.

V sklopu Vipavski pregled so združeni članki, ki bi po svoji vsebini sodili na začetek zbornika. Tako P. Bogataj prikazuje geografsko podobo Vipavske doline, njene

geoklimatske značilnosti in prebivalstveno strukturo, hkrati pa nakazuje vpliv teh dejavnikov na kmetijske in druge gospodarske dejavnosti. B. Marušič je v članku Vipavska dolina skozi čas posegel v najstarejša obdobja poselitve teh krajev in skozi pomembna zgodovinska dogajanja in z opisi iz leposlovja približal bralcu podobo Vipavske doline do sredine dvajsetega stoletja. Članek B. Koloinija o pomenu vinogradništva v vsakdanjem življenju ljudi na Vipavskem se ukvarja predvsem z razprostranjenostjo vinogradov in njihovim lastništvom v zgodovini ter deloma o trtnimi vrstami in trtnimi boleznimi, ki so ob koncu 19. stoletja prizadele vinograde. Tem ugotovitvam, povzetim v glavnem po literaturi, dodaja avtor še pregled vinogradniških in kletarskih opravil, tako da ostaja temeljno vprašanje iz naslova prispevka nekako nedorečeno.

Prispevka F. Černigoja Ljudske pesmi in O. Črnilogarja Trta in vino v svetem pismu stare zaveze sta vključena v sklop z naslovom Besede o trti in vinu. Prvi prispevek prinaša pesmi, anekdote, zbadljivke, literarne fragmente, ki jih je F. Černigoj prevzel iz zapuščin v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, nekaj pa jih je med ljudmi v Vipavski dolini tudi sam nabral in zapisal. Žal ta prispevek nima primerne kritičnega uvoda v predstavljeno gradivo in potrebne sistematike in tako bralcu ne daje prave podobe o ljudski tvornosti Vipavcev. Drugi prispevek na nekaterih primerih iz svetega pisma prikazuje pomen vinske trte in vina v človekovem vsakdanjem življenju, zlasti pa pomen vina ob bogoslužnih slovesnostih.

Sklop o arhitekturi zapolnjujeta dva članka. A. Ščukovt predstavlja poselitev in tipologijo stavbarstva v Vipavi. Na podlagi analize stavbnih, arhitektonskih značilnosti in nekaterih gradbenih elementov v posameznih časovnih obdobjih razvršča arhitekturo Vipave v tri arhitekturne tipe, ki dajejo temu podeželskemu mestu značilen pečat. M. Sekulič pa poskuša v prispevku o vinogradniški arhitekturi na Vipavskem prikazati razvoj vinogradniških kleti od rimskega obdobja do današnjih dni in se pri tem osredotoči na prikaz arhitekturnih in gradbenih značilnosti teh stavb nekoč in danes.

Zadnji sklop v publikaciji ima naslov Znani Vipavci in obsega dva prispevka - Z. Šmitka Od Vipave do preddverja Tibeta in T. Kajfeža - Vitez Anton pl. Lavrin (1789-1869). Oba članka govorita o pomembnih Vipavcih. Z. Šmitka predstavlja življensko pot in delo leta 1623 rojenega jezuitskega misijonarja Bernarda Distla, T. Kajfež pa diplomata in zbiralca starin Antona Lavrina (rojen 1789), ki je v času službovanja v Egiptu zbral pomembno zbirko egipčanskih starin in jih večino poslal na Dunaj, nekaj pa tudi v Deželni muzej v Ljubljano in rodno Vipavo.

Na kratko strnjeno je zbornik Vipavski izbor delo, o katerem že urednika pravita, da njegov naslov določa vsebino. Je neke vrste pregled najrazličnejših pogledov na vipavsko preteklost in sedanost s poudarkom na razvoju in vplivu vinogradništva na vsakdanje življenje Vipavcev. Ker je knjiga namenjena širokemu krogu bralcev, bo v njej gotovo vsakdo našel kaj zanimivega, kar mu bo dopolnilo vedenje o Vipavski dolini in njenih prebivalcih. Škoda je le, da urednika nista mogla pri piscih uveljaviti enotne metodologije in znanstvenega aparata povsod in dosledno in da sicer bogata pričevalnost tekstov ni dopolnjena z ilustrativnim gradivom.